

de sık sık *Te'vilü müşkili'l-Kur'an'a* atıflar yapıldığı görülmektedir. Meselâ Bakara sûresine başlarken "elif lâ mîm" harflerinin hurûf-ı mukattaadan olduğunu, bu gibi harfleri *Müşkil* adlı kitabında açıkladığını söylemektedir (Ğaribü'l-Kur'an, s. 39). Yine bu eserinde kısaca ele aldığı bazı kelimeler hakkında daha fazla bilgi için *Te'vilü müşkili'l-Kur'an'a* atıf yapmaktadır (meselâ bk. s. 41, 42, 44, 45, 47, 49, 77, 78). Bazan da kelimelerin çeşitli vecihlerde kullanılışı ve istikakları için bu eserdeki yerlerine işaret edilmiş (bk. s. 50, 62, 64, 66, 71, 91, 101, 108), harflerin ziyadeliği ve lafızların tefsiri hususunda yine aynı esere bakılması istenmiştir (meselâ bk. s. 103, 484, 493, 503). İbn Mutarrif el-Kinânî, birbirini tamamlayan bu iki eseri birleştirerek *el-Kur'ayn* adıyla yeni bir eser meydana getirmiştir (Mısır 1355).

Ğaribü'l-Kur'an'ın mukaddimesinde İbn Kuteybe eserini kısa, açık ve derli toplu bir şekilde hazırlamaya çalıştığını; okuyucuyu bıktırmaktan kaygı duyduğu için çok kullanılan kelimelerle ilgili fazla örnek vermediğini; gramer örnekleri, hadisler ve isnadlarla eserin hacmini genişletmekten kaçındığını belirtir. Garib kelimeleri açıklarken müfessir ve lügatçıların ifadelerinden en fasih olanlarını seçtiğini ve bunların verdiği mânalardan ayrılmadığını söyleyen müellif, "Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının istikakı ve bunların anlamlarının açıklanması" başlıklı kısımda yirmi altı kelimenin etimolojik ve edebî izahını yapmakta, "Kitapta çok kullanılan kelimeler" başlığı altında ise kırk kadar kelimeyi incelemektedir. Bu genel başlıklardan sonra Fâtiha'dan başlayıp Nâs'ın sonuna kadar her sûredeki anlaşılması güç kelime ve terkiplerin filolojik açıklamasını yapmaktadır.

İbn Kuteybe bu eserinde, Ebû Ubeyde et-Teymî'nin *Mecâzü'l-Kur'an*'ı ile Ferrâ'nın *Me'âni'l-Kur'an*'ından geniş ölçüde faydalanmış, yer yer bu eserlerden iktibaslar yapmış, ancak bu eserde kendi dirayet ve kabiliyetini de ortaya koymuştur. Bu bakımdan Ğaribü'l-Kur'an daha sonra kaleme alınan aynı konudaki eserler için kaynak olmuştur. Nitekim Ebû Bekir es-Sicistânî, Taberî, Fahreddin er-Râzî, Ebû Hayyân ve Kurtubî gibi pek çok âlim bu eserden istifade etmiştir.

Ğaribü'l-Kur'an Seyyid Ahmed Sakr tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1370/1958). Nâşir bu çalışmada garib kelimelerin geçtiği âyetleri

numaralamış, müellifin diğer eserlerden yaptığı iktibasları göstermiş ve açıklamalar sırasında kullanılan beyitlerin kaynaklarına işaret etmiştir. Ayrıca bu neşirde garib kelimeler hakkında sözlük ve gramer açıklamaları yapılmış; İbn Manzûr'un *Lisânü'l-ʿArab*'ı, Râgib el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*'ı, Taberî'nin *Câmi'u'l-be-yân*'ı, Kurtubî'nin *el-Câmi' li-aşkâmi'l-Kur'an*'ı, Süyûtî'nin *ed-Dürü'l-menşûr*'u gibi daha sonra yazılan eserlerle mukayeseler yapılarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Ğaribü'l-Kur'an*, Kahire 1378/1958; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1204; *İzâhu'l-mek-nûn*, II, 146; *Hedyyetü'l-ʿarifîn*, I, 441; C. Brockelmann, "İbn Kuteybe", *JA*, V/2, s. 763; G. Lecomte, "İbn Kutayba", *EF*² (İng.), III, 845.

İSMAİL CERRAHOĞLU

GARİM

(bk. GARÂMET).

GARİPLER CAMİİ

Tokat'ta
Dânişmendliler dönemine ait cami.

Tokat'ın ve Anadolu'nun en eski camilerinden biri olup Pazarcık mahallesindedir. Batı duvarı boyunca Tokat Kalesi'nin bulunduğu tepenin yamacına yaslanır. Evkaf defterlerinde Melik Dânişmend Gazi Camii, tapu tahrir defterlerinde ise Câmî-i Melik ve Câmî-i Tokat adıyla geçen yapı halk arasında Garipler Camii olarak bilinir. Son yıllarda ya-

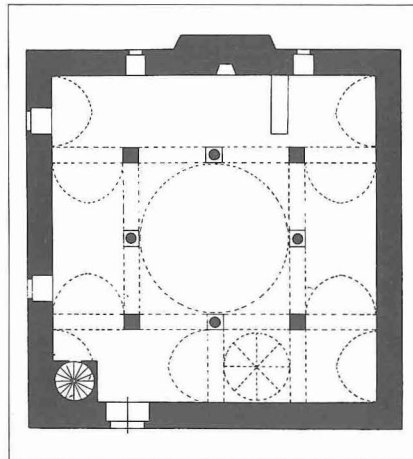
pılan restorasyonlarla plan, duvar örgüsü ve süslemeleri bakımından eski özelliklerini kaybetmiştir. Ancak minarenin tuğla örgüsü ve sırlı tuğla tezyinatı, XIV. yüzyılın ilk yarısına ait kitâbeli mihrabı binanın günümüze kalabilmiş en dikkate değer kısımlardır. Cami, Kuyûdât-ı Atika'da XIV. *Anadolu Vakfiye Defteri*'nin 172. sayfasındaki 205 sayılı Seyyid Ali Paşa Vakfıyesinde, "Kubbetü'l-câmii's-şerif bi-câmii Dânişmend Gazi el-kâin bi-mahalle Yazıcık min medîne-i Tokat" ifadesiyle kayıtlıdır. Buna göre yapı eskiden Yazıcık adıyla bilinen mahallede yer alıyordu. A. Gabriel binanın bir hristiyan mâbedinden camiye çevrilmiş olduğunu kabul eder. Tarihî belgelere göre ilk caminin Dânişmend Gazi tarafından 1074'te inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı dönemlerinde pek çok defa tamir edilmiştir.

Kenarları 20 metreye yaklaşan kare planlı yapı kalın yüksek duvarları, düz cepheli dışa kapalı kütesiyile anlamlı bir mimari üslup vermekten uzaktır. Plan bugünkü haliyle merkezî bir karakter göstermektedir. Orta mekânı belirleyen destek sistemi, dört pâyve ve dört sütun alternatif sıralanmasıyla yan mekânlardan ayrılır. Böylece oluşan kare alt yapılı destek sistemi, üstte pandantiflerle yükselerek 7,5 m. çapındaki kubbeyle bağlanır. Dışta kiremitlerle örtülü kubbe, genel kütle kompozisyonuna arkaik bir özellik vermektedir. Kubbeli orta mekânı çevreleyen yan mekânlar tonoz örtülü olup duvarlar boyunca uzanan hacimler halindedir. Kuzey duvarına bitişik ve ana eksenin sağına kaydırılmış 3,5 m. çapındaki ikinci bir kubbe örtü sistemini hareketlendirir. İçten yivli olan bu küçük kubbe, dışta çokgen kasnağa oturan kiremit örtülü bir çıkıntı halinde büyük kubbeye eşlik eder. Bugünkü çatının hemen altında kalan taş çörtenler bir zamanlar örtünün toprak dam olduğunu göstermektedir.

Minarenin bina içinden ve kuzeydoğu köşesinden yükselmekte oluşu, minare ile bugünkü ana kütle arasında dönem farkı bulunduğunu gösterir. Dışta kalan tuğla gövde, örgü birimlerinin taşınmasıyla genişleyerek şerefeye alt yapı teşkil eder. Minare, petek kısmındaki yeşil sırlı tuğlaları ve genel görünüşü bakımından Dânişmendli dönemine ait üslubu yansıtan en orijinal elemandır.

İlk inşasına ait olmamasına rağmen mihrap caminin en eski kısımlarından

Garipler Camii'nin planı

Garipler
Camii'nin
XIV. yüzyılın
ilk yarısına ait
mihrabı

birdir. Enli bir kitâbeyle çerçevelenen mihrap yüzeyi, üstte iri mukarnaslı bir kavsara ile alttaki yarım altıgen nişi örten bir girinti halindedir. Devşirme izlenimi veren çan biçimindeki sütunçe başlıkları oldukça sadedir. Tamamen taştan yapılmış olan mihrabı çeviren ve Âl-i İmrân sûresinin 18 ve 19. âyetlerini ihtiva eden celi kitâbe sağ alttan başlayarak yükselir, üstte ve sol yanda dönüş yaparak satırı tamamlar. Satır bitiminde mevcut daha küçük bir istifle yazılmış usta ve tarih kitâbesine göre mihrap, Resûl b. Muhammed tarafından 733 yılının Şevval ayında (Haziran 1333) yapılmıştır.

Mekânda yer alan burmalı dört sütun, hafifçe sivrilan kemerler, hepsinden önemlisi minarenin konumundan anlaşıldığı üzere birkaç inşa devresi geçirerek özelliklerini büyük ölçüde kaybeden camiye yapılan bu müdahaleler Anadolu'daki bu en eski eserin günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 86-87; Ersal Yavi, *Tokat*, İstanbul 1946, s. 52; Tanju Cantay, "Bir Kuzey-Batı Anadolu Gezisinden Notlar", *STY*, VII (1977), s. 25-27; M. Baha Tanman, "Danışmendîler [Mimarî]", *DİA*, VIII, 474-475.

SELÇUK MÜLÂYİM

GARİZ

(الفريز)

Ebû Yezîd (Ebû Mervân)
Abdûlmelik el-Garîz
(ö. 98/717 [?])

Emevîler devrinde yaşayan
Mekkeli ünlü müsikîşinas.

Berberî bir kölenin oğlu olup güzelliğinden dolayı "Garîz" (taze, beyaz) lakabıyla anılmıştır. Emevî soyundan Ali b. Abdullah'ın kızı Süreyyâ'nın da içerisinde yer aldığı "Abelât" (ablalar) diye anılan kız kardeşlerin âzatlısıdır. Daha köle

iken güzel sesiyle dikkati çeken Garîz, bir müddet terzilik yaptıktan sonra Sükeyne bint Hüseyin'in yanında başladığı müzik çalışmalarını daha sonra devrinin en tanınmış müsikîşinası İbn Süreyc'in yanında sürdürdü. İbn Süreyc tarafından mersiyehan olarak yetiştirilen Garîz bir müddet sonra mugannîliğe yöneldi ve bazılarınca devrinin hocasından sonra en başarılı mugannîsi olarak kabul edildi. Ancak yaygın kanaat her ikisinin de aynı derecede üstat olduğudur. Nitekim bu konuda hakemliğine başvurmaları üzerine kendilerini dinleyen Sükeyne, onlara kadınların boyunlarındaki inci ve yakut gibi olduklarını ve aralarında tercih yapamayacağını söyledi. Garîz'in hocasıyla her tür şarkı ve makamda yarıştığı, Arap müsikisinde çok kullanılan sakıl ritimlerin ustası olan İbn Süreyc'in, Garîz'in aynı ritimdeki üstün başarısı karşısında daha hafif ve yumuşak olan remel ve hezec ritimlerini kullandığı nakledilir. Garîz'in bu başarısı üzerine İbn Süreyc mersiyehanlıktan hânendeliğe yönelmek zorunda kaldı, daha sonra da işlemediği bazı suçlar isnat ederek onu yanından kovdu.

Ünlü müsikîşinas İbn Mîscâh'ın da talebesi olduğu söylenen Garîz'in yakın dostları arasında Kureys'in meşhur şairlerinden Ömer b. Ebû Rebîâ'nın da bulunduğu ve birçok toplantıya beraber katıldıkları nakledilmektedir. İbrâhim el-Mevsîlî ve Ziryâb gibi müsikîşinaslar onun başarısını "müsikiyi cinlerden öğrendiği ve okurken cinlerden ilham aldığı" şeklinde açıklarlar. Garîz'in eserleri kendinden geçercesine büyük bir coşkuyla okuması ve dinleyicileri âdeta büyümesi onun bu alandaki kudretini göstermektedir. Çok güzel ud çaldığı, def ve ritim çubuklarıyla icrada da aynı başarıyı gösterdiği rivayet edilmektedir.

Garîz Dimaşk'ta Velîd b. Abdûlmelik'in sarayında da bulunmuş, huzurunda şarkı söyleyerek onun takdirini kazanmıştır. Bazı kaynaklarda bir süre Yezîd b. Abdûlmelik'in sarayında yaşadığı ileri sürülmekteyse de bu tarihen mümkün değildir. Çünkü Süleyman b. Abdûlmelik'in halifeliği döneminde (715-717) bu tür sanatkârlara müsamaha göstermeyen Nâfi' b. Alkame Mekke'ye vali olarak tayin edildiğinde Garîz ondan korkarak Yemen'e kaçmış ve bir süre sonra orada vefat etmiştir. Garîz'in ölümüyle ilgili diğer bir rivayet ise ailesinin âzatlısı Ebû Kubeyl'in anlattıklarına dayanmaktadır. Ebû Kubeyl'in ifadesine göre

Mekke'de bir düğünde şarkı söylemesi istenince, "Söylemeyeceğim, söylersem veled-i zinâ olayım" demiş, bazı kimse-lerin, "Zaten öylesin" demeleri üzerine defî alıp yere atarak şarkı söylemeye başlamış, bir süre sonra da yere yığılıp ölmüştür. Cinlerden ilham aldığı söylenen Garîz'in, bu mecliste izin vermemelerine rağmen kendine hâkim olamayıp şarkı söylemeye başlaması üzerine cinler tarafından öldürüldüğü nakledilir. Garîz'in Medine'de vefat edip Cennetü'l-Bakî'a gömüldüğü şeklinde bir rivayet daha vardır (*el-Eğânî*, II, 369).

Kaynaklarda Garîz hakkında İshâk el-Mevsîlî'nin *Kitâbü Ahbârî'l-Garîz*, Ebû Eyyûb el-Medîni'nin de *Kitâbü'l-Garîz* adlı birer eser yazdıkları kaydedilmektedir (*İA*, IV, 718).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, II, 359-403; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 267; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 80-81; a.mlf., "Garîz", *İA*, IV, 718; Şevkî Dayf, *eş-Şi'r ve'l-ğınâ fi'l-Medîne ve Mekke li'asrı Benî Ümeyye*, Kahire 1976, s. 201-202; Ali el-Useyli el-Âmilî, *el-Ğınâ fi'l-İslâm*, Beyrut 1404/1984, s. 70-75; Abdülemîr Ali Mühennâ, *Ahbârü'l-mugannîn ve'l-muganniyât*, Beyrut 1990, s. 236-242.

FUAT GÜNEL

GARİZE

(الفريزة)

Kişilik özelliklerinin kaynağını oluşturan meleke; bir canlının fitrat ve tabiatından gelen eğilimlerinin bütünü için kullanılan psikoloji ve ahlâk terimi
(bk. ŞAHSİYET).

GARP OCAKLARI

Osmanlı Devleti'nin Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerine XVI-XX. yüzyıllarda verilen ad.

Osmanlı Devleti'nin 1517'de Mısır'ın fethinden sonra İfrîkiye ve Mağrib olarak adlandırılan Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurması, Doğu Akdeniz'deki bölgelerinin güvenliğini sağlama isteğinin ve Akdeniz'de hristiyan Avrupa devletleriyle siyasi, ticarî ve dinî rekabetlerinin sonucudur. Garp ocaklarının fethiyle Batı Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyeti kurulmuştur. Kuzey Afrika kıyılarındaki küçük müslüman devletler arasında görülen rekabet ve siyasi parçalanmalar, XVI. yüzyıl başlarında batıdan İspanyollar ve Portekizliler'in, doğudan Osmanlılar'ın bölgeye nüfuz etmelerine zemin hazırlamıştır. Böylece İfrîkiye ve Mağrib'-